

Koronavirus - kraj jedne epohe? Za filozofski preporod.

SAŽETAK

Virusi koji prate čovječanstvo od njegove pojave na planeti djeluju prema uzrocima svojstvenim zakonima biologije, a ne posredstvom natprirodnih logika ili skrivenih svrha, i ne poznaju granice. To znači da nema nikakve, više ili manje pogubne, sklonosti ili idiosinkrazije, proizvedene onim osnovnim strastima koje Spinoza identificira kao pokretač (loše) politike: strah i nada. Rasvjetljivanje motiva i suštine ovih strasti trebao bi biti glavni cilj dijaloga i filozofsko-znanstvenoga rasuđivanja u suvremenome globalnom društvu koje se definira kao stvarno otvoreno i demokratsko. Stoga će se ovdje pokušati odgovoriti na osnovno pitanje: sada, kada su mahniti životni ritmovi na koje smo navikli izbljedjeli, hoćemo li moći dobro iskoristiti stanku razmišljanja koja nam je dana? Odnosno, hoćemo li uspjeti biti evolucijski inteligentniji od koronavirusa?

Ključne riječi: koronavirus, pandemija, Spinoza, socijalni darvinizam, globalizacija, Hans Jonas

Coronavirus, the end of an age? For a philosophical flash mob

The viruses that have accompanied humanity since its appearance on the planet act according to causes stemming from the laws of biology, not according to supernatural logic nor for further purposes, and they know no boundaries. For this reason, they present no preferences or idiosyncrasies of any sort, more or less pernicious, produced by those basic passions that Spinoza identifies as the engine of (bad) politics: fear and hope. Shedding light on the motives and the essence of these passions should be the primary objective of dialogue and philosophical-scientific reasoning in a global society that defines itself as truly open and democratic. So here we will try to answer a basic question: Now that the frenetic rhythms of life we are used to have weakened, will we know how to make good use of the pause for reflection that is granted to us? That is, will we be more evolutionarily intelligent than coronavirus?

Keywords: coronavirus, pandemic, Spinoza, social Darwinism, globalization, Hans Jonas

Coronavirus fine di un'epoca? Per un flashmob filosofico

Il virus che accompagnano l'umanità sin dalla sua comparsa sul pianeta, agiscono secondo cause inerenti alle leggi della biologia, non a logiche sovranaturali né a finalità ulteriori e non conoscono confini. Per cui non hanno preferenze o idiosincrasie di sorta, più o meno perniciose, prodotte da quelle passioni di fondo che Spinoza individua come motore della (cattiva) politica: timore e speranza. Gettare luce sui moventi e sull'essenza di tali passioni, dovrebbe essere l'obbiettivo primario del dialogo e del ragionamento filosofico-scientifico in una società globale che si definisca realmente aperta e democratica. Per cui qui si cercherà di rispondere ad una domanda di fondo: ora che i frenetici ritmi di vita cui siamo avvezzi si sono affievoliti sapremo fare buon uso della pausa di riflessione che ci è concessa? Ovvero riusciremo ad essere più 'evolutiveamente' intelligenti del coronavirus?

Parole chiave: coronavirus, pandemia, Spinoza, darwinismo sociale, globalizzazione, Hans Jonas

Uvod

Pandemija je dio ljudske povijesti. Virusi neizbježno prate čovjeka i to od svoga pojavljivanja na planetu. Logično je stoga u vrijeme koronavirusa zapitati se kakve posljedice nosi sa sobom ova pandemija. I to ne samo na zdravlje, na ekonomiju, na okoliš ili na socijalnu psihologiju već uistinu i na samu filozofiju - jer mi danas djelujemo u vremenu interneta, i posredstvom *Forex Exchangea*, pa čak i kriptovalute. Kao djeca 21. stoljeća i pripadnici hiper-tehnološke civilizacije razložno je pitati se kakvu se tipologiju bolesti moglo očekivati. Običnu kugu zasigurno ne. Ili ne samo. Tom vremenu više priliče raznorazne teorije zavjere.

Naime, totalna kontrola ljudskoga života posredstvom medija i 'nanotehnologija', bez da je čovjek toga svjestan, kod običnoga čovjeka izvor je panike da se u njega posredstvom, zašto ne, i cjepiva unese bilo što ga može kontrolirati i uništiti. Dovodeći čovječanstvo do neke vrste kompletne zombizacije – kao što dobro prikazuje američki apokaliptični akcijski horor film iz 2013., ***Svjetski rat Z*** (*World War Z*) režisera Marca Forstera¹.

Nitko nije mogao zamisliti, iako je bilo dovoljno imati na umu činjenicu da unutar postojeće bio-društvene kompleksnosti, diversifikacije i globalnosti virus(i) koji će se prije ili poslije pojaviti, kao što je to, na primjer, COVID-19, imat će jednaku postojanost kao i lukavi *Pacific Trash Vortex*: neizmjerni konglomerat plastike koji, daleko od toga da bude hrpa smeća, ima sve osobine podmukle kaše nevidljive čak i od satelita, s obzirom na to da 'lebdi' na samoj

---

¹ <http://www.moj-film.hr/film/info/world-war-z/> (Preuzeto: 17. IX. 2020.)

površini mora i, baš kao i deklarirani virus, pokazuje promjenjivu, nestabilnu, mutogenu, kriptičnu konzistenciju².

No, to nije sve.

Spomenuta nezamislivost nečega naizgled apokaliptičkoga, kao suvremena pandemijska kriza, u očima čovjeka svakodnevnice, dovelo je i do rođenja i širenja teorija zavjere koje povezuju koronavirus i 5G.

Sve započinje krajem siječnja 2020. suludim glasinama čije je širenje rezultat pandemijskoga zatočenja više od 3 milijarde ljudi širom svijeta, što nije moglo izbjeći zavjereničku pošast³. Svoju pojavu, povezanu s traženjem krivca, svoj prvi trag nalazi u regionalnome izdanju belgijskih virtualnih novina *Het Laatste Nieuws* koji sadržava naizgled bezazleni intervju s liječnikom opće prakse sa sjedištem u belgijskome gradu Putteu, liječnikom Krisom Van Kerckhovenom, koji je želio upozoriti na zdravstvene rizike prouzročene 5G-om, iako ne znanstveno potkrijepljene. Upitan o novonastaloj pandemiji u Wuhanu i aktivaciji antena 5G, liječnik je s oprezom izjavio "Nisam provjeravao činjenice", dodajući "Možda postoji poveznica s vijestima."⁴ Dakle, samo obično nesmotreno glasno razmišljanje. Ni više ni manje.

---

² <https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/great-pacific-garbage-patch/> (Preuzeto: 17. IX. 2020.)

³ Već u veljači Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) objasnila je da se borba protiv ove pošasti mora voditi frontalno i protiv Fake News - Lažnih vijesti. Sylvie Briand, direktorica te svjetske organizacije, za globalnu spremnost na zarazni rizik tom je prigodom istaknula da(citiram): "Uz epidemiju bolesti, postoji i ono što nazivamo "infodemijom": širenje, cirkulacija glasina i lažnih informacija." Izraz, "infodemija", koji je od tada je 27. ožujka prihvatio i Antonio Guterres, glavni tajnik Ujedinjenih naroda, pozivajući se na Lažne vijesti o globalnoj krizi s koronavirusom. <https://siecledigital.fr/2020/04/17/5g-et-coronavirus-propagation-dune-infodemie/> (Preuzeto: 17. VII. 2020.)

⁴ <https://www.wired.co.uk/article/5g-coronavirus-conspiracy-theory> (Preuzeto: 17. IX. 2020.)

Međutim, iako je taj, za mene bezazleni, članak nakon nekoliko sati povučen s mreže, a urednik *Het Laatste Nieuws*⁵ se ispričao zbog objavljivanja ovih neutemeljenih iskaza, to nije spriječilo procvat teorija zavjere na internetu.

Prilikom objektivizacije iskaza, njegovo očitovanje učinile su nekoliko nizozemske anti 5G skupine, kada je ono prešlo na engleski teritoriji slične skupine uhvatile su se članka kako bi proširile početnu sumnju na uzročno-posljedičnu vezu između 5G i koronavirusa. Trenutak je to kada je infodemija mutirala promijenivši svoj smjer. Odjednom se 5G-u deklarativno pripisuje da pospješuje širenju koronavirusa i to slabljenjem imunološkoga sustava. Dakle, 5G izaziva simptome slične onima koronavirusa, *ergo*: virus su stvorili ljudi uspostavom stanice 5G u Wuhanu, a totalno zatvaranje regije samo je dokaz skrivanja činjenica, tj. instaliranja antena, jer taj virus u super-tehnološko doba ne može imati svoj prirodni izvor, te je u svemu tomu uključena i zaklada Bill Gates, a mogli bi biti i iluminati ili neko treći. To je dovelo do toga da se 30. siječnja 2020. pokrene i krajnje desničarsko orijentirana američka zavjera *InfoWars*, koja 5G neposredno povezuje s epidemijom. Odmah potom još jedna zavjerenička internetska stranica, *ZeroHedge*, govori o koronavirusu kao umjetno stvorenom biološkom oružju. Od sredine veljače 2020. te se teorije zavjere postupno počinju probijati i na društvenim mrežama, počevši od *Facebooka*, s nekoliko stotina tisuća pretplatnika. Ekshalacija svoj vrhunac dostiže u trenutku kada se videozapisi pojavljuju na *YouTubeu* i njegovi 'korisnici' počinju paničariti, što je dovelo do toga da se infodemija mrežno proširi u beskraj.

Očito je da COVID-19, kao i buduće pandemije ali i infovirusi koji, kao prateći paraziti, čekaju njihovo pojavljivanje da bi se na njih nadovezali,

---

⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Het_Laatste_Nieuws (Preuzeto: 17. IX. 2020.)

prisiljava da se redizajnira i način poimanja prostora u svim varijacijama toga izraza: kako realnoga tako i virtualnoga jer pred ovim raslojenim, trodimenzionalnim, sveobuhvatnim scenarijima, sam pojam 'globalni' poprima osobine nesretnoga eufemizma.

Uz to treba reći da, naročito unutar medijskoga konteksta, ovaj virus suvremenomu čovjeku zapadne garniture postavlja jedno jednostavno i temeljno (filozofsko) pitanje: potiče da se više nego ikada do danas zapitamo je li u vremenu hipertehnologije još potrebno filozofsko kritičko promišljanje stvarnosti. Ako da, je li i u tom novopečenom virtualnom prostoru moguće izgraditi jedno adekvatno mjesto koji će imati sve osobine 'letećega' filozofskog trga – filozofske agore – oblikovane u vidu polazne točke za kritičko promišljanje, u vidu rasprave i razmišljanja o sebi, o drugima i o svijetu? Jesu li ponuđene koncepcije razmišljanja brojnih filozofa, od Heraklita, Platona do Spinoze, i od Nāgārjune⁶ do Kanta i Hegela, samo prividna ili posjeduju i neko dublje značenje, neki smisao za koji se dosad nije toliko marilo, ali je naveliko potrebno danas da bi održali svoju ljudskost?

Upit: kako prebroditi ovu krizu (u realnome i infodemijskome obliku).

Zasigurno ne samo obuzdajući i eventualno dokrajčujući pandemiju već i povećavajući svijest o tome kako se ponašati da bi se izbjegle slične pandemije i

---

⁶ Nagarjuna, budistički filozof koji je živio u Južnoj Indiji približno u II. st. pr. n. e., bez sumnje je najutjecajniji i najproučavaniji filozof *mahayana* budizma (veliki prijenosnik; proširila se sjeverozapadnom Indijom, središnjom Azijom, Tibetom, Kinom, Japanom itd. Karakteristika mahayane je *ideal bodhisattvi*, samilosnih prosvjetljenih bića koja iz milosrđa pomažu čovječanstvu na teškom putu spoznaje svoje istinske prirode). Nagarjuna je osnivač škole madhyamika (Srednjega puta). Proučavatelji njegove filozofije nailaze na nedoumice i različita tumačenja njegova učenja čak i unutar budističke tradicije. Prigovori koje često upućuju njegovoj *madhyamiki* ostavljaju dojam da je ona potpuno negativna, nihilistična, skeptična.
<https://www.britannica.com/biography/Nagarjuna> (Preuzeto: 17. VII. 2020.)

infodemije, ako ne i gore, situacije. To neminovno vodi do, za čovjeka važno, pitanje: vodi li 'očekivana pobjeda' nad virusom i nad njegovim 'parazitima' čovjeka do novoga prosvjetljenja ili do povratka u normalnost? Radi se naime o upitu koji je izvor mnogih filozofskih *flashmoba* koji bi, svojom 'nepredvidljivošću', poput *zen koana*, trebali čovjeka poticati da iskoristi taj vakuum normalnosti kako bi sebi posvetio neka (zaboravljena ili zataškana) razmišljanja⁷.

Kao na primjer: je li problem samo u virusima koji nesmetano i slobodno haraju svijetom od prije ljudskoga postojanja ili i u shvaćanjima i ponašanjima nas '*sapiensa*' koji zemlju već poduže vrijeme pretvaramo iz životne okoline u noćnu moru za sve veći broj živih bića, i to počevši naravno od onih najslabijih i najsiromašnijih, bili oni ljudska bića ili životinje?

Razumno je pomisliti da će na ta i slična razmišljanja svatko od nas odgovoriti na filozofski, etičko-politički, religiozni način, tj. na način koji njemu najviše odgovara. Ali, zasigurno i ovi filozofski *flashmobovi* imaju zadaću da uz svoju društvenu komponentu potiču svakoga od nas, osobno i građanski, poboljšati i svoj odnos sa sobom, s drugima i sa svijetom uopće. I, možda, u tome pronalaženju samoga sebe, u dodirivanju vlastite izvornosti, mnogi bi čak mogli doći i do najzanimljivijega otkrića, koje je najprisnije povezano s izvornom filozofijom, kao potrage za znanjem-mudročću kojoj čovjek, kao svjesno biće neminovno i legitimno teži: otkriće da postoji prirodna stvarnost – izvorno *physis* (grčki) kao cjelina svega što jest od koje smo i mi, posljedično toga dio, sa svojim pojedinačnim naracijama i s cijelom poviješću naše vrste. Točnije mi, kao

---

⁷ <http://www.centroperlafilosofiaitaliana.it/2020/03/18/orlando-franceschelli-virus-madre-natura-e-stoltezza-umana-che-significa-vincere-la-guerra-contro-lattuale-pandemia-per-un-flashmob-filosofico/> (Preuzeto: 17. VII. 2020.)

ljudska bića, samo smo dio, 'mali dio' svega, kao što nas je uostalom i Spinoza svojevremeno upozorio; a ne vlasnici, vladari, grabežljivci i tako dalje. Dakle, *flashmob* kao svojevrsni '*carpe diem*' djece 21. stoljeća.

Dakle, kao opomena da se izbjegnu one odluke koje pripadaju onim pred-pandemijskim koncepcijama i ponašanjima koja su čovjeka doveli do ove kritične situacije. Da bismo dostigli to (novo) stanje svijesti, čak nam i neki skromni filozofski *flashmob* može donekle pomoći kako bismo izišli poboljšani i spremni suočiti se sa sobom i s izazovima hipertehnološke sveobuhvatnosti. To je moguće samo njegujući onu svijest koju filozofija od svojega začeca nosi u sebi: da je ljudsko biće dio, mali dio, prirode i ako se na to 'zaboravi', priroda će to potvrditi svom žestinom svojega pojavljivanja. Pokazujući svu svoju ravnodušnost prema ljudskoj sudbini i ljudskome dobru i zlu; svu svoju nadljudsku i neljudsku snagu, kako u beskrajno malom, tako i u beskrajno velikom: u obliku virusa, potresa, zagađene vode i zraka, kao dezertifikacija, izumiranje vrsta, ekološke krize, koju nije pretjerano definirati epohalno. Ali, i, zašto ne, može se pojaviti, uz uporabu medija kao produžetak očiju i kao prilika, ali samo ako se, kao što nas upozorava Heraklit, prestaje „raditi i govoriti kao oni koji spavaju“⁸ i shvati da imamo samo „jedan i zajednički svijet“⁹, koji, ako ljudsko biće želi opstati kao takav, 'tjera' da se on poboljša. Za štovatelje prirode, za izvorne filozofe i, mogli bismo dodati za postpandemijskoga čovjeka, Herodot upotrebljava ove riječi: „Blažen onaj koji je dostigao znanje iz ove istrage. Taj ne nanosi ni patnju svojim sugrađanima ni nepravedne postupke, već istražuje vječni poredak besmrtne prirode i pita: s kojom je svrhom nastao, na koji način, kada? Takav nikad ne postaje žrtvom zlih misli i djela od kojih bi

---

⁸ Heraklit, fragment D73.

⁹ Ibidem, D89.

se trebao sramiti“.¹⁰ Sličnu pohvalu, autentičnomu filozofskom istraživanju, nalazi se i kod znanstvenika i popularizatora Davida Quammena koji godinama upozorava na rizik od prelaska virusa s jedne vrste na drugu, i koji, na pitanje može li se koronavirus definirati kao osveta prirode nad čovjekom, odgovara: "Ne vjerujem u metaforu 'osvete prirode' koja teži personificirati Prirodu kao mudrog entiteta, sa svojom svrhom i voljom. Nisam toliko romantičan. Zamišljam prirodu onako kako ju je zamišljao Darwin. [...] Ono što drugi vide kao osvetu prirode, ja bih opisao ovako: složeni ekosustavi u sebi ugošćuju životinje, biljke, gljive, bakterije i druge stanične organizme; i svi ti stanični organizmi ugošćuju viruse. Ako se odlučimo kompromitirati ih, to činimo na vlastiti rizik“.¹¹ No, već Horacije napominje da se ne bismo trebali iznenaditi drastičnim 'povratcima' majke prirode.¹² To još više vrijedi danas kada posjedujemo i znanstveno znanje koje samo budale mogu podcijeniti i pretežito iskoristiti u ratnim i potrošačkim svrhama. Spoznaja te jednostavne istine trebao bi biti pokretač filozofskih *flashmoba*. Držeći pritom na umu da nije namjera ovih razmatranja izdati duh spontane pokretljivosti i otvorenosti koji uvijek animiraju svaki autentični *flashmob* koji je itekako važan za one koji, naročito ispred aktualne pandemije, osjećaju težinu i šarm obrazovne otpornosti, i to neovisno o bilo kojoj znanstvenoj naredbi.

---

¹⁰ ὄλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας
ἔσχε μάθησιν
μήτε πολιτῶν ἐπὶ πημοσύνη
μήτ' εἰς ἀδίκους πράξεις ὀρμῶν,
ἀλλ' ἀθανάτου καθορῶν φύσεως
κόσμον ἀγήρων, πῆ τε συνέστη
καὶ ὄπη καὶ ὄπως,
τοῖς δὲ τοιούτοις οὐδέποτ' αἰσχροῶν
ἔργων μελέδημα προσίζει.
Euripid, Fragmenti, br. 910.

¹¹How it feels to predict a pandemic: Interview with David Quammen, author of Spillover. By Dan Drollette Jr, June 11, 2020. <https://thebulletin.org/2020/06/how-it-feels-to-predict-a-pandemic-interview-with-david-quammen-author-of-spillover/>. (Preuzeto 17. VII. 2020.)

¹² „Ako prirodu isteraš vilama, ona će se opet vratiti.“ <https://edukacija.rs/izreke-i-citati/horacije>. (Preuzeto: 17. IX. 2020.)

Postojati nije živjeti: život kao svetost

Mogao bi to biti novi svjetovni 'prag' svetoga, koji ne bi bilo moguće nekažnjeno kršiti zbog svojih dalekosežnih posljedica. Radi se dakle o situaciji koja od čovjeka traži da realno (ponovno) počinje poštivati ono što stvarno vrijedi, kako u fiziološkome, tako i egzistencijalnome smislu. To, filozofskim rječnikom, znači nazvati stvari pravim imenom, svjesni da nije više egzistencijalno korisno zamjenjivati odnos čovjeka naspram odnosa čovjeka – životinje – biljke – okoliša, pribjegavajući shizoidnim apstrakcijama koje tehnokratsko-ekonomska paradigma nameće kao ponuda, i koja se nalazi u osnovi tautološkoga konzumerizma koji ne poznaje kraj. Trebao bi to biti 'alarm' koji u vrijeme pandemije dobiva aktualnost, kao na primjer, da je ljudski odnos *vis-à-vis* nezamjenjiv tehnologijom komunikacije na daljinu. To nikako ne znači da ova potonja, kao pomoćni alat prvoj, u vidu *Agorà* diskusije, u kriznim situacijama poput ove, nije korisna. Treba, međutim, uvijek imati na umu da ono nikako ne dopušta istovrsnu izmjenu energije: meso, tijelo, dah, izrazi lica, miris, prisutnost, prisutnost, prisutnost, i to naročito kod djece. Zato treba, ako se zalažemo u tome da ćemo, kada cijela ova pandemijska situacija završi, svi imati još jedan razlog da pokušamo ne sličiti uobičajenim zombijima s tijelom u prostoru, bilo to kod kuće, u razredu ili negdje drugdje, a dušu, posredstvom očiju zalijepljenima za pametne telefone itd., zarobljenu u neku konstruiranu dimenziju, već i medijsku dimenziju prilagoditi razvoju i promicanju ljudskosti. No, da bismo razvili drugačiji oblik svijesti ili obnovili izgublenu, potisnutu 'izvornu' svijest, važno je preoblikovati svoja stajališta posredstvom filozofskoga promišljanja svega. To uči filozofska praksa koja svojim kritičkim mišljenjem ne skamenjuje stvarnost unutar predimenzioniranoga prostora već snažno zna zalupiti vrata u lice, i stoga je učinkovitija od dosadnoga kvantificiranoga, udžbeničkoga i mrežnoga ili on line znanja koji se koncentrira na tehniku a ne na onoga koji djeluje. Naime, šokantnost događaja obrnuto je proporcionalna tome koliko je netko, pojedinačno i grupno, spreman na usredotočeno promatranje stvarnosti. Nestabilnost, provizornost jesu konstitutivne činjenice

stvari kakve jesu. Trebalo bi to biti upozorenje pripravnosti da se ne uzima zdravo za gotovo uvjerenje da je znanost svemoguća i da može riješiti bilo koji problem, u vidu onoga što je svima medijski dostupno ovdje i sada, da bi se vratili na kvalitativno obogaćujuće relacijske mogućnosti koje nam život svakodnevno pruža a da mi toga nismo svjesni i koje čovjeka čine i održavaju kao čovjeka.

Trebamo li dodatne dokaze? Vjerojatno da. Naime, svaka neiskorištena prilika izgubljena je prilika. Uхватiti sretan trenutak, kairòs, da se izrazimo filozofskim žargonom, umjetnost je, više nego li umijeće, koja bi se trebala podučavati u školama svih razina u vidu neke nove realno-virtualne agore.

Uvažavanje važnih filozofskih termina

Relacijske mogućnosti transponirane, na Platonov način, iz ontološke u političko-antropološku sferu prevode se i u neke pojmove kojima se svakodnevno koristimo, ali čiji se smisao postupno zaboravilo deklinirati na efektivno-egzistencijalnoj razini. Tu se naročito misli o filozofskome poimanju zajednice i solidarnosti, koje, budući da smo se navikli mjeriti sve u individualistički i autoreferencijalni način, eksperimentiramo na paradoksalan način.

Zajednica za kojom se, posredstvom nostalgije i prevrnute uporabe društvenih mreža, čezne i žali, kao da se radi o nečemu što pripada prošlosti i što se pretvara u 'imunitet'. A solidarnost se pretvara u održavanju distance, u preuzimanju odgovornosti prema drugome, čije lice, maskirano, u najavi svijesti o opasnosti od zaraze izražava krajnje simpatetično razmatranje prema nama. Na taj se način i strah pretvara u empatiju. Naime, u lice Drugoga odražavam sebe, što mi omogućava razumijevanje i drugih strahota, i drugih bježanja prema sigurnosnoj imunizaciji: od rata, od bijede, od očaja, što svakome počinje biti spoznatljivo. Najednom, i to kroz iluzorne zidove moje 'imunizacije', koji su čarolijom postali porozni, s virusom provaljuje i okus ljudske stvarnosti

desetaka, stotina milijuna bližnjih; a iskustvo koje iz toga proizlazi je kao gledanje u zrcalo, koji odražava ono što se do jučer nije htjelo vidjeti: da se barijere podignute kako bi nas zaštitile od vanjskih neprijatelja, stvarnih ili pretpostavljenih, lako pretvaraju u zidove našega zatvora, u četiri zida naše kuće, koji nas više ne štite: oni se naziru. Što vodi do ekshalacije međugraničnoga straha od nacionalnoga drugačijeg: Talijana, Slovenca, Austrijanca itd. i obrnuto.

S druge strane, slično tomu, nakon prekida čarolije, nakon trideset godina individualno-privatne opijenosti, virus nas uči vrijednosti javne i virtualne trgovine misli (*agorà*). Čiji se prostor – koji je postao sve suženiji napretkom nebodera, trgovačkih centara, grabežljivih sajmova i marginaliziran bubnjem medija – iznenada, postaje glavni adut mnogih tematika – kao bolnica, škola, civilna zaštita, javne službe – pokazujući se sve uži, ograničeniji i vječno na rubu ponora.

Virus je također na sebe preuzeo i metaforički zadatak da sruši neoliberalne dogme o '*privatizaciji pod svaku cijenu*', o '*uštedi na javnim računima*' na škole, na zdravstvu i na znanstvenim istraživanjima; za koje su nas u proteklih tridesetak godina uvjerovali da od toga ima korist gospodarstvo zemlje, i posljedično svi mi! I to neovisno od činjenice da je zbog toga, zbog takve socijalne politike, dolazilo do neizbježnoga neodarvinističkoga krvarenja ljudskosti u rasulu, pogađajući najslabije i bespomoćne, kao i uvijek: *Nihil novi sub sole*.¹³

Svatko tko je imao nesreću da potrebuje hitnu pomoć javne bolnice proteklih godina zna dobro da sustav je već tada bio u kolapsu. Ipak, u ovim se satima opire i to ne zahvaljujući sustavu već odgovornim građanima koji ponizno obavljaju svoju dužnost i puno više od toga. Radi se o istima koji svakoga dana prolaze neopaženo ili, još gore, sakupljaju uvrede razočaranih i bijesnih korisnika. Radi se o ljudima koji ljudskost nose u sebi, jer, nadovezujući

---

¹³ Nihil (nil) novi sub sole[ni:'hil no'vi: ~ so:'le] (lat.), ničega novoga pod suncem; izreka koja se navodi kada se događaji predvidljivo ponavljaju. Potječe iz biblijske knjige *Propovjednik*, a pripisuje se kralju Salamunu. Citiranje: nihil (nil) novi sub sole. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 23. 9. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43747>>.

se na Spinozinu misao: „za to traži se vještina i budnost. Jer su ljudi promjenjivi (rijetki su, uistinu, oni koji žive prema onome što razum propisuje), a opet uglavnom su zavidni i skloni više osveti nego milosti.“¹⁴

Zaključno...

... postavljam (si) nekoliko upita koja većini mogu donekle i izgledati retoričkim jer (ta) većina smatra da većina, kojoj se obraćam, neće doseći tu točku razmišljanja, ili će zaključiti, po tko zna koji put, da je bavljenje filozofijom beskorisno ili itd. Usprkos tom iskazanom pesimizmu, nadam se da se ipak mogu pokazati od značajne važnosti i zbog toga ih želim postaviti sebi, tj. vama.

Hoće li ova pandemija, sa svojim puzajućim nihilizmom konzumerizma, jednom zauvijek pokazati da su granice, počevši od međudržavnih granica (mislim tu naročito na EU), različite etničke pripadnosti, mentaliteti, socijalni statusi; *Bitcoin* i burzovni indeks, samo apstrakcija, prikaz instrumentalno određen etičkim ponašanjem i prazan izgovor politika, vlada i kapitala a ne prirodno neizbježna činjeničnost? Da značajan dio ne samo ljudske već i životinjske kao i, zašto ne, biljne patnje ovisi o nepoznavanju naših primarnih osjećaja, o lošoj brizi o sebi, o zlouporabi naše inteligencije?

Da se načelo '*jedan je svijet je, jedno je čovječanstvo*' ne može primjenjivati samo na promet robe i kapitala (globalizacija) ili na širenje koronavirusa (pandemija) već i na empatiju, solidarnost i odgovornost?

Sada kada je frenetični ritam života na koji smo navikli izbljedio, kada nas promet ili trgovački centri više ne sputavaju i ograničavaju, kada se pozadinska buka smanjila a gradski smog prorijedio, hoćemo li znati dobro iskoristiti ovu dodijeljenu pauzu za kvalitetnije razmišljanje o smislu života? Hoćemo li iskoristiti priliku da naučimo živjeti ovo novo, izvorno, poimanje vremena, seriozno dovodeći u pitanje sve naše egzistencijalne prioritete?

---

¹⁴ Baruch de Spinoza, Etika, Dio IV, Dodatak. <https://francescodipalo.wordpress.com/2019/08/17/spinoza-etica-parte-iv-appendice-con-commento/> (Preuzeto: 17. IX. 2020.)

Izazov s kojim se suočavamo je globalan, a koronavirus je samo vrh ledene sante naše prošlosti i pogled na ono što nas očekuje u budućnosti. Da bi se izbjegao brodolom, bilo bi hitno započeti međugeneracijsko, međuljudsko i međuvrsto savezništvo: neka vrsta neviđenoga oblika etičkoga ekumenizma. Hoćemo li mi suvremenici uspjeti biti 'evolucijski' inteligentniji od koronavirusa: RNA paket okružen proteinskom kapsulom veličine deset milijunskih dijelova metra, ali s biološkom inteligencijom od tri milijarde godina ili ne – pitanje je to?

Zadatak kao odgovor: prebroditi krizu i poboljšati sebe: za novi gnōthi sautón / temet nosce.

Svako ljudsko biće bilo kojega društva, društvene grupacije i razdoblja, od samoga je djetinjstva podvrgnut procesima oponašanja. Da bi počela upoznavati svijet, djeca, prema prirodnom zakonu (*imprinting*¹⁵) prvo oponašaju svoje roditelje; počinju razmišljati pamteći ime neke stvari memorizirajući njezine osobine; da bi naknadno prešli na sljedeće stanje, to jest na sjećanje razmišljajući. Radi se tu o prvim pristupima s vanjskim svijetom koje svi imaju od rane dobi. Ti pristupi, kao što i sama definicija *imprintinga* kazuje, naveliko utječu na velik dio našega života. Tu započinje možda i najteži put s kojim se *homo sapiens* suočava: upoznavanje ne (samo) okolnog okruženja već onoga što nesvjesno i svjesno gradi u sebi.

---

¹⁵ Imprinting [impri'ntinj] (engl. utiskivanje), vrsta učenja koje je moguće tijekom vremenski ograničenoga, tzv. kritičnog ili osjetljivoga razdoblja u ranoj fazi života životinje, a očituje se u reakciji slijeđenja u mlade životinje, koja slijedi prvi pomični objekt ili živo biće (najčešće majku) što ga je ugledala nakon rođenja. Reakcija nije podložna promjenama i trajno utječe na socijalno ponašanje životinja. Najizraženija je u ptica, osobito u gusaka i pataka. Termin je u etologiju uveo K. Lorenz. Citiranje: imprinting. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 22. 9. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27226>>.

Na ruševinama drevnih Apolonovih hramova pisalo je 'Gnōthi seautón' ('upoznaj sebe')¹⁶. Međutim, taj vid spoznaje iziskuje jedan relevantni skok kvalitete jer traži da se prestane oponašati, kao što je to bilo u ranoj dobi, da bi se postalo ono što zapravo svako ljudsko biće jest u svojoj izvornosti i posebnosti. Kao što smo naveli, ne radi se o lakoj zadaći koja se, između ostaloga, nalazi u osnovi rađanja filozofije kao svjesnoga promišljanja svijeta i sebe u svijetu.

Pripisivati istinu nekomu drugomu i slijediti ga nedvojbeno je lako i sigurno, ali i neodgovoran postupak nasuprot neprestanome razmišljanju o sebi i koji odgovara Descartesovu: *Cogito ergo sum*. Zadaća koja postaje još odgovornija kada je posrijedi odgovoran društveni angažman koji je implicitan samoj politici i kojoj Platon pripisuje attribute sluškinje filozofije.

Protiv standardizacije kojoj je suvremeni čovjek, naročito zapadne garniture, podložan, protiv nedostatka alternativa, protiv politike koja se sve više otuđuje od naroda i od filozofije, postati ono što zapravo jesmo, jest ono što ekonomistu nedostaje u društvu koje se sve više zalaže u mahanju tuđih politika, raznoraznih praznih politika, srameći se, ili gore, plašeći se svojih misli i to, u većini slučajeva, skrivajući se pod maskom indiferentnosti, ne provodeći nikad autentičnu viziju stvarnosti ili vlastito razmišljanje.

Srž svih filozofskih inicijativa, a to znači i onih koje stoje iza svakoga *fleshmoba*, mora potjeći iz *gnōthi seautón* (γνῶθι σεαυτόν). Naime, to je ono što bi suvremeni filozofski *fleshmobi* trebali iskazati onima koji se dokumentiraju o aktualnim pitanjima, kao što su: Tko smo? Odakle dolazimo? Kuda idemo? Jer, kao što smatra njemački filozof Martin Seel, profesor na frankfurtskome

---

¹⁶ <https://www.radioradio.it/2020/09/conosci-te-stesso-%E2%96%BA-la-riflessione-del-prof-malvezzi-che-tutti-dovrebbero-ascoltare/> (Preuzeto: 17. IX. 2020.)

sveučilištu, „Filozofija je razmišljanje i razumijevanje o nama samima i o takvom svijetu, bez kojega mi kao ljudi ili kao suvremenici određene kulture i povijesnih prilika, ne možemo.“¹⁷

U grčkome gradu Delfi u antičko doba nalazio se Apolonov hram na čijim je ulazu sa svake strane bila po jedna mudra rečenica. Prva je glasila: 'Upoznaj samoga sebe', a druga: 'Ničeg previše'. Za objašnjenje su bile nadležne delfske Sibile, proročice posvećene bogu Apolonu. To su i upozorenja koja se nalaze i u temelju izvorne Heraklitove filozofije, čije je promišljanje rezultat uranjanja i upoznavanja samoga sebe, dakle udaljavanja od prijašnje spoznaje, što je istovjetno sa Sokratovim 'znam da ništa ne znam' kao temelj upoznavanja sebe. To je za Rimljane bilo '*nosce te ipsum*'. Izmijenjeni oblik istoga načela nalazimo i u kršćanstvu, i to je kod svetoga Augustina u pojmu '*quaerere Deum*', to jest tražiti Boga u sebi. U moderna vremena jednaka se razmišljanja mogu naći i kod Hermanna Hessea.¹⁸

Pojmovi koje bi filozofski *fleshmob* trebao 'prikazati' građaninu odnose se na to da se ne smije misliti da nam put daje neki izborni izabrani političar. Ne radi se tu o stvaranju neke nove političke koalicije ili stranke već o shvaćanju da se put može pronaći ako se shvati da je svatko od nas put. Da se shvati ovu Jungovu misao 'Misliti je teško, zato ljudi i prosuđuju'. Naime, u *fleshmob*, pa čak ni u onome filozofskome, ne traži se nekakav sud već (spontano) razmišljanje, umjesto unaprijed preusmjerenoga kritiziranja drugačijega pristupa; filozofski *fleshmob* ne traži raspravu o tome 'kako biti dobar čovjek', jer, kako nas uči Marko Aurelije: 'Budi dobar čovjek, ne raspravljaj o tome kako biti dobar čovjek.' Dok će Schopenauer govoriti da svatko od nas troši $\frac{3}{4}$ svojega života

¹⁷ <https://www.dw.com/bs/tko-smo-odakle-dolazimo-kuda-idemo/a-4906743>. (Preuzeto 17. VII. 2020.)

¹⁸ <https://www.radioradio.it/2020/09/conosci-te-stesso-%E2%96%BA-la-riflessione-del-prof-malvezzi-che-tutti-dovrebbero-ascoltare/>(Preuzeto: 17. IX. 2020.)

pokušavajući biti netko drugi, a u filozofsko-političkome smislu pokušava oponašati razmišljanje ovoga ili onoga za kojega se misli da je u pravu, da posjeduje istinu.

Početna je, dakle, zadaća svakoga od nas postati svjestan vlastite nesigurnosti u vidu stanja konstantne budnosti ili sumnje. I to počevši od vlastitih uvjerenja. Naime, za filozofiju razmatranje, promišljanje, istraživanje (*skepsis* = sumnja) ili „*Cogito ergo sum*“ – „mislim dakle jesam“ predstavlja temelj, osnovicu probuđenoga pojedinca koji je, gledajući oko sebe, postigao sposobnost djelovanja u svijetu nesigurnih vrijednosti. A da bi se to postiglo, potrebno je stvoriti vlastitu filozofiju života koja se prvenstveno mora pridržavati ovoga imperativa „čini da moja riječ za mene bude zakon“. Što opet znači „biti budan je sve“. Naime, važno je biti uvijek pažljiv i oprezan.¹⁹

Najveća vrijednost koju čovjek, kao svjesno biće prakse, zasigurno posjeduje nije i ne smije postati kopiranje drugih već taj (vražji) *gnōthi seautón*, kao stanje budnosti koji se ostvaruje u neprestanome pokušaju upoznavanja sebe prije bilo koje odluke koja ne obuhvaća samo pojedinca već i šire društveno okruženje u kojemu se djeluje, i to počevši od onoga, za neke 'bezazlenoga', križa ili kruga kojega stavljamo na glasački listić prije negoli ga uguramo u glasačku kutiju.

U uvjerenju da dopustiti si nekoliko minuta na dan za reaktiviranje našega filozofskoga promišljanja, neovisno da li posredstvom medija ili klasične meditacije, ako budno upotrijebljen, zasigurno nije dezertstvo od većine uspavanih. A još manje označuje želju za kontroverze koje dijele ili za uzaludne prazne spekulacije.

---

¹⁹ F. Šuran, *Etica della professione docente*, Pula-Pola, 2015.

I dobro znajući da kvaliteta čitanja i medijske mogućnosti za neophodne pojedinačne i kolektivne uvide zasigurno neće nedostajati, poziv je to da se eksplicitno postavi reflektirajuća komponenta koja animira većinu *flashmobova* protiv ove pandemije. To nas podsjeća da upravo iz aktualne, planetarne 'hitnosti povijesti', kako bi se izrazio K. Löwith, moramo uvježbati sebe kako reagirati, imajući na umu i svrhu življenja a ne samo materijalnu korist, poboljšavajući sebe i sve komponente društva.

Zar nije to poruka mudrosti i otpornosti za koju su filozofi u konačnici zaduženi da, svojim primjerom otvorenoga i kritičnoga mišljenja, prenesu čitavo ovo vrijeme? Jučer na javnim trgovima, a danas, zašto ne, na virtualnim AGORAMA i posredstvom filozofskih *flashmobova*.

Nije li moguće da u pokušaju poboljšanja sebe i svijeta, na svjetlost izvire i najistaknutije i najcjenjenije značenje svakoga poticaja u traženju boljega razumijevanja stvari, prilike i ograničenja, koja nas se tiču kao ljudi i kao privremenih stanovnika/građana ovoga krhkog planeta?

U svakome se nalazi iskra, koju je Prometej probudio, da se bude svjesniji i nikad zaboravljiv: iako to sadržava i bolne trenutke na koje treba gledati kao poticaj rasta. Da bismo to shvatili, trebali bismo prihvatiti japansko geslo 'neke pute pobjeđuješ, sve druge pute učiš'.